

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

JUNE
2018

Hlokomela sefodi sa gago sa kgale gabotse

Kgatišopaka ya Grain SA ya
batšweletši ba ba hlabologago

Bala ka gare:

Difodi tša kgale di sa kgona go phetha mošomo gabotse ge di hlokomelwa ka tshwanelo.

Sefodi (setoropere) ke sedirišwa se bohlokwa mešomong ya gago ya bole-mi. Go reka sefodi go nyakega peo ye kgolo ya tšelete mme ka fao se swanetše go hlokomelwa gabotse gore se šome ka tshwanelo le gona se se onale ka pela.

tše o ka di kgonago go fokotša tshenyego ya metšhene ya gago.

Ge o diriša sefodi sa kgale sa mohuta wo o gogwago ke trekere, o swanetše go ela dikgato tše di itšego hloko go kgonthiša gore se dula se šoma ka tshwanelo.

Lekola ka tekanelo

Tše di latelago di swanetše go lekolwa ka tekanelo, kudu pele ga ge sehla sa puno se thoma le ge e le lebakeng la puno.

Diketane le dikere

Difodi tša kgale di na le dikarolwana tše mmalwa tše di šišinyago, go tloga moo dibjalo tše di folwago di tsenago go ya moo mabele a a fotšwego a tšwelelago gona. Šafo ye nngwe le ye nngwe ye e

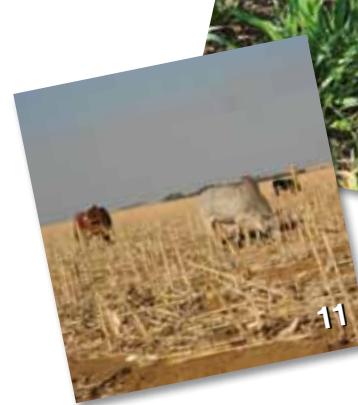
04 | Mehola le dipolelamorago
tša tswakano ya dibjalo

06 | Tirišano ye e tshepegago

10 | Papatšo – gopola ka
mokgwa wo mongwe

04

11

08

KOKO JANE O RE...

Mo Afrika-Borwa re leka go tiisa le go kopanya temo, go kaonafatsha tirišo ya naga yohle, le go tšwetsha pele balemi ba bafsa. Maitekelo a tloga a le boima ka ge go na le bakgathate-ma ba mmalwa bao ba swanetshego go dirišana ge re nyaka go atlega. Re lemogile gore balemi ba dumela go dirišana le ren a phišego – balemi bohole, nageng efe le efe ye e le-nwago le ge e ka ba nagengtemego ya bogolo bofe le bofe.

Balemi ba hloka dinyakwapšalo, goba gabotse re ka re ba hloka tšelete ya go reka dinyakwapšalo tše di lebanego ka nako ye e lebanego. Taba ye e hlola bothata bjo bogolo. Balemelakwebo bona ba na le bohlatse bja bongnaga (*title*) mme se ke letlotlo (mohola) go bona. Ba kgona go saena setlamo le mokgatlo wa tšelete ka go diriša letlotlo le bjalo ka karanti ya go adima tšelete. Tšelete ye ke moka e dirišwa go reka dinyakwapšalo. Ge go hlolega mathata ka morago, panka e tlo tsea naga yeo go bušetsha tšelete ye moadingwa a e kolotago.

Balemi ba mmalwa ba baso ga ba na lengwalobohla-tse la bong malebana le dipolasa tša bona – ba ka ba amogetše polasa go ya ka lenaneo la PLAS la Kgoro ya Ditaba tša Naga, goba ba ka ba ba lema nagakopanelo. Balemi ba ga ba na le bohlatse bja bongnaga mme ka fao ga ba kgone go adima tšelete ka go diriša naga ye ba e lemago bjalo ka karanti. Ge ba se na le mothopo wo mongwe wa ditsemo ga ba kgone go reka dinyakwapšalo mme ga ba kgone go diriša naga yeo ka bottalo. Ka baka la ditshitišo tše balemi ba ba bjala peu ye ba e bolokilego go tloga sehla sa go feta (goba ye ba e rekilego ka theko ye nnyane), mohlamongwe le gona ga ba diriše monontsha le ge e ka ba dikhemikhale tša go laola ngwang. Ka mokgwa wo ba ka se bune puno ye botse le gona ba ka se hlole poelo.

Balemi ba ba boletswego ka godimo ba kgopela thušo go mmuso. Le ge go le bjalo, go boima go mmuso go ba thuša – gantsi ba reka dinyakwapšalo tše e sego tšona (ka ge neteng dinyakwapšalo di swanela polasa ye e itšego le ge e le dibjalo tše di itšego). Go feta fao dinyakwapšalo tše ka tlwaelo di fihla dipolaseng morago ga nako ka baka la mananeo a khumano (*procurement systems*) a mmuso ao a rara-ganego le gona a tšeago nako. Ka baka la dinyakwapšalo tše di fihlagi morago ga nako, molemi o bjala morago ga nako, mme sephetho ya ba dipuno tše di fokolago.

Ge re nyaka go rarolla mathata a, bakgathatema bohole ba tla swanela go hlagiša mekgwa ye mefsa ya go lefela tšweletšo ya dibjalo – mekgwa ye e lego gona e tloga e sa kgontshe, mme ka fao tšweletšopele ya balemi ba bafsa e tlo re palela.

Hlokomele sefodi sa gago sa kgale gabotse

dikologago goba e thwethwago e sepedišwa ke ketane ye e gapšago ke kere. Go bohlokwa go kgonthiša gore diketane di tloditšwe oli gabotse le gona di ngangegile ka moo go nyakegago (*correct tension*).

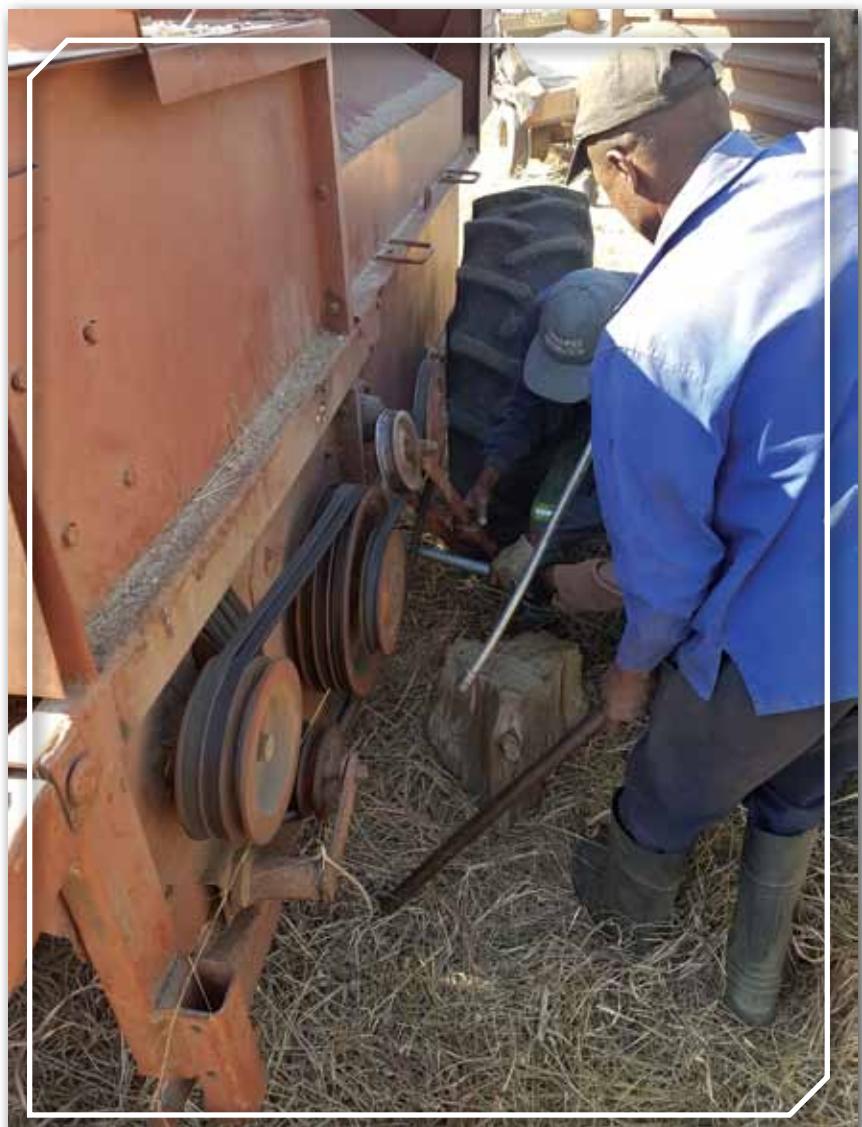
Ge ketane e hlephile e tlo thelelela, seo se tlogo onatsha meno a dikere. Go feta fao bokgoni bja sefodi bja go ‘metša’ dibjalo bo tlo fokotšega le bjona, seo gape se fokotšago puno ya gago. Diketane ga di ture kudu ka fao e ka ba kgopolo ye bohla-le go tsenya ketane ye mpsha madulong a yeo e onetšego. Kgonthiša gore dikere tše di gapago diketane le tšona di dula di le maemong a mabotse ka ge di kgokagane thwi le bokgoni bja motšene wa gago le go sepediša tšohle ka tshwanelo.

Ka nako ye nngwe e ka ba bothata go hwetša dikarlwana tše mpsha tša dikere tša difodi tša kgale. Ge o ka hlagelwa ke bothata bjo o tla swanela go kgopela thušo ya boentšenere go go bopela karlwana ye mpsha.

Mapanta le dikatrola

Mapanta le dikatrola le tšona di gapa dišafo mme di swanetše go thwethwa ka tokologo le gona ntla le tšhitego. Go bohlokwa kudu gore mapanta le dikatrola di sepele gabotse go šitiša tshenyego ya dišafo le diketane.

Mapanta a ka onala ka go ya ga nako mme a palega. Gape a ka ngangega go fetiša ke moka a thelela dikatrolong. Kgonthiša gore mapanta a dula a tīle gabotse le go ba maemong a mabotse ka mehla. Mapanta a

Lekola o be o lokiše dikatrola (pulleys) mathomong a sehla se sengwe le se sengwe.

fapana ka popego le bottelele, ka fao ge o eya go reka le lefsa o swanetše go sepela le le le senyegilego gore o kgone go le lekanya ka nepagalo.

Dikatrola ke maotwana a tshipi ao a sepedišago mapanta. Le tsona di ka onala goba tša rusa ka go ya ga nako, kudu motšheneng wo o hwago ka ntle. Di lekole mathomong a sehla se sengwe le se sengwe go kgonthiša gore di šoma ka tshwanelo. Di dikološe ka diatla o hlahlobe boleng bja tshipi ye di bopilwego ka yona. Dikatrola tše mpsha le tsona ka nako ga di hwetšagale gabonolo. Mohlamongwe o ka swanela go nyaka ye e dirišitšwego go morekiši wa sekrepe (matlhakge) goba go kgopela lefelo la boentšenere go go bopela yona.

Dipering

Dipering di ka onala go fetiša, kudu maemong a lerole. Di swanetše go lekolwa pele ga mathomo a sehla le ge e le letšatši le letšatši lebakeng la puno. Di swanetše go tlotšwa kirisi ka tekanelo gore di sepele ka tshwanelo. Pering ye e senyegilego e ka hlola tshenyo ya dikarowlana tše dingwe ge e sa lemogwe ka pela.

Lekola ka sewelo

Dikarowlana tše di latelago di swanetše go lekolwa ka sewelo, kudu pele ga puno.

Bogale bja disegi

Disegi (*cutter blades*) di ripa dibjalo tše di budulego (mahlaka) gore di tsene sefoding. Disegi di

swanetše go dula di le bogale ka mehla gore sefodi se se ke sa farega le gore mahlaka ao a sego a ripša gabotse a se gogwe ka fase ga sefodi. Difodi tša kgale tša go swana le sa mohuta wa Slattery, seo se folago rei e tee, di na le magale a mararo a sekasekele ao a thwethwago motheong wa 'molo-mo' wa sefodi, moo dibjalo tše di ripilwego di tsenago. Magale a a ka ntšhwaga gabonolo mme ka tlwaelo a mafsa a hwetšagala ntle le bothata bontšing bja mabenkele ao a rekišago ditlhamo tša bolemi.

Disefo

Kgonthiša gore disefo ga di na le mašoba afe le afe, di hloka ruse le gona ga di a onala. Sefo ye e onetšego e tla fokotša boleng bja maemo (*grade*) a mabele a gago ka ge mahlaka le ditšila di ka se tlošwe ka moo go kgontšhago.

Disepediši tša sekaboro

Disepediši tša sekaboro (*augers*) di swanetše go dula di le maemong a mabotse ka ge e le tsona di išago mabele ditšhelong le go a šuta go tloga moo go ya koloinggogwa goba loring. Kgonthiša gore disepediši ga di a onala modikong (*perimeteng*), gobane se se ka dira gore dithoro tše dingwe di tlogelwe morago; go feta fao dithoro di ka pšhatlwka ka go 'šilwa' gare ga sesepediši le tikologo (*casing*) ya sona. Kgonthiša gore ga go na le mašoba magaleng a sekaboro, seo se tla fokotšago bkgoni bja sefodi sa gago.

Setšhelo

Kgonthiša gore setšhelo ga se na le mašoba afe le afe. Ka nako ye nngwe furumotshipi (*metal lining*) ya setšhelo e senywa ke ruse ke moka gwa hlolega mašoba ao a ka dutlišago mabele. Tahlego ya mohuta wo e swanetše go šitišwa bjang le bjang. Ge o hwetša lešoba setšhelong o swanetše go le thiba ka go momaganya poleite ya metale lefelong leo.

Dibetši

Beakanya dibetši (*beaters*) pele ga ge o thoma go buna. Dibetši di ka beakanywa ka go oketša goba go fokotša maatla a tsona (*to be more or less aggressive*). Ge o thoma go buna, dira tekonyana o lekole boleng bja mabele. Ge go na le dithoro tše mmalwa tše di pšhatlegilego goba di pharogilego o tla swanela go fokotša maatla a dibetši. Ke modiro wo bonolo: Tlemolla dipoutu tše di bofelago dibetši sesepedišing se segolo sa sekaboro se se gape-lago dibjalo sefoding o di šutišetše ntle goba gare.

Kakaretšo

Difodi tša kgale di sa kgona go phetha mošomo wo o nyakegago. Di bopilwe gabotse, eupša di swanetše go hlokamelwa gabotse le gona. Itlwaetše go latela dikgato tša ka godimo go kgonthiša gore metšhene ye e sa tlo šoma mengwaga ye mmalwa ye e tloga.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Gavin Mathews, Setsebi sa Taolo ya Tikologo.
Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go gavmat@gmail.com.

Kgonthiša gore disepediši tša sekaboro (augers) di šoma ka tshwanelo ge di šutiša mabele go tloga ditšhelong go ya koloinggogwa.

Mehola le dipoelamorago tša TSWAKANO YA DIBJALO

Bakeng sa go no wela mokgwa wo mongwe wo ‘mofsa’ wa go lema godimo – e lego tswakano ya dibjalo – re swanetše go akanya ditharakano tša tshepelo ye ka kelohloko. Se se ra gore re swanetše lebelediša mehola le dipoelamorago tšohle tše di sepelelanago le mokgwa wo, gobane taba ye ka nnete e na le mahlakore a mabedi.

Go tswakana dibjalo ke go reng?

Mehleng yeno tlhohlo ye nngwe ye kgolo ye e lebano nego balemi ke go godisa tšweletšo ya bona godimo ga hektare ka mokgwa wo o swarelelagoo. Tswakano ya dibjalo (*intercropping*) re ka re ke mokgwa wa tšweletšo wo o amago pšalo ya mehuta ye mebedi goba go feta ya dibjalo tšhemong e tee ye e itšego.

Malebiša a magolo a tswakano ya dibjalo ke go tšweletša puno ye kgolo ye e kgonegago tšhemong ye e itšego ka go kokotletša maatla a methopo ye e lego gona ka nako ye e itšego. Ke mokgwa wo o bego o dirišwa ka tlwaelo ke balemnyane mafelong a klimate ya molatšatši (*tropical*) moo tswakano ya leroro le monawa e twaetšwego.

Go na le mekgwa ye e fapanego ya go tswakana dibjalo, go swana le:

Tswakano ya dibjalo e ka phethwa ka mekgwa ye mmalwa – mo re bona maraka a bjetšwe gare ga direi tša lehea.

- Tswakano ya nnete (*mixed intercropping*) – mehuta ye mebedi goba go feta e hlakanywa e sa hlaolwe ka direi.
- Tswakano ka direi – (*row intercropping*) mehuta ye mebedi goba go feta e bjålwa ka direi tše di hlaolegago.
- Tswakano ka go neeletšana (*relay intercropping*) – mehuta ye mebedi goba go feta e bjålwa ka nako e tee go ya ka lephelo la wo mongwe le wo mongwe, ke go re mohuta wa bobedi o bjålwa mola wa mathomo o šetše o godile, eupša pele ga ge o fihlela kgato ya puno.
- Tswakano ka ditemana (*strip intercropping*) – mehuta ye mebedi goba go feta e bjålwa ka nako e tee ditemaneng tše di araganego gabotse gore mohuta wo mongwe le wo mongwe o kgone go šongwa ka bowona.

Ge dibjalo tša mehuta ye mebedi goba go feta di bjålwa mmogo felo gotee, di ka phadišana goba di ka thušana go humana seetša, meetse le phepo. Ka fao di ka amana ka mokgwa wo mobotse goba wo mobe. Tswakano ya dibjalo ye e atlegi-lego e theilwe godimo ga tekanyetšo ye botse ya phadišano le thušano. Mehlala ya thušano ye botse ke moo menawa e tiišago boleng bja mmu ka naetrotsene ye e e tšweletšago, goba moo mohuta wa bobedi wo o bjetšwego ka mokgwa wa tswakano o šireletšago mmu ka moriti wa wona go tiiša poloko ya meetse, goba moo o šireletšago dibjalo tše dingwe go phepo le go fokotša kgogolegommu ye e hlwlwago ke phepo. Ka lehlakoreng le lengwe, kamano ye mpe ke moo dibjalo tša mohuta wa bobedi di phadišanago sebjalosegolo tshepelong ya go humana monola, sekgoba le phepo.

Tswakano ya dinawa – el a hloko gore go na le sebaka se se bonagalago gare ga dibjalo.

Na balemi ba diriša mokgwa wa tswakano ya dibjalo ka baka lang?

Lebaka le legolo ke go kaonafatša tšweletšo godimo ga hektare, eupša se se ka phethega fela ge dibjalo di kgethwa ka kelohloko le gona dintlhā tše di itšego di šetšwa ka go se kgaotše. Balemi ba bangwe ba diriša mokgwa wa tswakano ya dibjalo go oketša dibolang direing go fokotša themperetšha ya mmu le go boloka monola. Go ya ka mokgwa wo dibjalo tša mohuta wa bobedi di bitšwa ‘khupetšo ye e phelago’ (*live mulching*). Se se ra gore go bohlokwa go kwešiša dinyakwa tša mohuta wo mongwe le wo mongwe wa dibjalo tše di bjetšwego malebana le meetse, maphelong ohle a tšona.

Lebaka le lengwe le legolo leo le kgodišago balemelakgwebo go diriša mokgwa wa tswakano ya dibjalo, ke go tšweletša furu ya diruiwa, kudu sehleleng sa go oma. Go fudiša diruiwa mahlaka a lehea mola puno e phethilwe ke mokgwa wo o tlwaelšwego, eupša phepo ya mahlaka e a fokola ka ge a akaretša proteine ye nnyane fela. Ka fao tsela e tee yeo boleng bja phulo ya marega bo ka kaonafatšwago ka yona ke go diriša mokgwa wa tswakano ya dibjalo.

Mehola ye mengwe ya tswakano ya dibjalo

- Kgonego ya kokotlelo ya dipuno lefelong le le itšego (*per unit area*).
- Monono wo o kaonafatšwago ke dibjalo tša monawa tše di tswakanywago le tša mohuta wo mongwe – mohlala ke tšweletšo ya naetrotsene.

- Phokotšo ya kgogolegommu.
- Phokotšo ya moyafalo bokagodimong bja mmu.
- Phokotšo ya tšwelelo ya mengwang (Mthembu *et al.*, 2018: 363).

Dipoelamorago tše dingwe tša tswakano ya dibjalo

- Tswakano ya dibjalo ga e swanele mokgwa wa go lema wa semošhene ka mehla.
- E tsea nako: mokgwa wo o nyaka šedi ye e fetišago, seo se rago taolo ye e tsenelelagoo ya botsebi.
- Bokgoni malebana le pšalo, tlhagolo le puno bo a fokotšega, seo se ka oketšago ditshe-nyegelo mabapi le mošomo wa go phetha mediro ye.
- Peakanyo ye botse e bohlokwa kudu mme e akaretša kgetho ya khalthiba ka kelohloko, katologanyo ya kgontha ya dibjalo, bjalogbjalo. Tlhohlo ye e fetago tšohle mabapi le tirišo ya mekgwa ya tswakano ya dibjalo ke peakanyo ka bonako ya pšalo, tlhagolo, nontšo, kgašetšo le puno ya mehuta ye e fetago o tee ye e bjetšwego tšhemong e tee.

Kgetho ya dibjalo – go hlopha mehuta ye e ka tswakanwago ka katlego mašemong a gago

Tswakano ye e twaelegilego matšatšing a go bonala e le ya mabele le menawa. Dinawa goba dierekisi tša mohuta wa "cowpeas" di bjålwa gare ga direi tša lehea. Balemi bao ba nago le diruiwa tše mmalwa ba rata go tswakana lehea le dierekisi tša mohuta wo, ka malebiša a go fudiša diruiwa lehea le. Molemi yo mongwe profenseng ya Leboa-Bodikela o diriša mokgwa wo ka katlego ye kgolo ngwaga le ngwaga go leša mohlape wa dinku le dikgomo tše dingwe tša gagwe dikgweding tša go oma tša marga.

Go ya ka mokgwa wo mafela ga a bunwe eupša a tlogelwa mašemong gore a fulwe ke diruiwa. Mokgwa wo o na le mohola wo mogolo gobane ga go na le ditshenyegelo malebana le mošomo goba bomotšhene ka ge diruiwa di 'buna' dijo tša tšona ka noši mašemong.

Balemi ba swanetše go hlopha dibjalo tše di sepelelanago. Se se ra gore di swanetše go gola mmogo gabotse le go butšwa sammaletee, goba mohuta wo mongwe o swanetše go 'letela' wo mongwe gore o butšwe le wona.

Itokiše gabotse

Dintlha tše bohlokwa tše di amago katlego ke kgetho ka kelohloko ya dibjalo tše di tlogo tswakanywa le ge e le taolo ye e tiilego ya tshepelo ya go gola ga tšona.

Na Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA le ruta eng?

Ke ga tlhabollo ya balemi e swanetše go phethwa malebana le dintlha tše di papafapanego le gona ka ge re nepiša tšweletšo ya mabele a a batapšwago, ga re rute tswakano ya dibjalo goba go e tšwetša pele mo lebakeng le. Bakeng sa go dira bjalo re tutuetša badirišani ba rena go nepiša bohlokwa bja go godiša kgonego ya tšweletšo ka go diriša mekgwa ye mekaone ya bolemi lenaneong la phetošopšalo, le ge e le go bjala sebjalo sa mohuta o tee (*mono cropping*) moo go kgonegago.

Re nepiša popo ya mabu a a itekanetšego le go tiiša papalelo ya monola mmung. Re ikemišeditše go lwantšha mengwang ye e monago monola le phepo, mme ka lehlakoreng le lengwe re tšwetša pele mokgwa wa go tsea dišupommu le tirišo ya mekgwa ye e phadišago ya nontšo. Re kgothatša balemi go lekanyetša dinyakwa tša bona ka noši le go tšweletša dibjalo ka moo go swanelago mebaraka le malapa a bona.

Moo molemi a lemogago nyakego ya go farolanganja tšweletšo ya dibjalo – mohlamongwe ka baka la totodijo ya lapa la gagwe – re tla upša ra mo kgothatša go aroganya tšhemo ya gagwe ka ditema le go bjala ka mokgwa wa phetošopšalo (e sego tšhemong e tee ka nako e tee). Re holofela gore mokgwa wo o kgontšha balemi go ela tšwelopele ya dibjalo tša mohuta wo mongwe le wo mongwe hloko ka bottalo, ntle le mathata a a hlowlago ke mokgwa wa tswakano ya dibjalo – mohlala ke moo melebo (*tentacles*) ya dinawa e rarago manono a lehea, seo se šitišago tshepelo ya puno ya lehea.

Tswakano ya dibjalo e ka godiša tšweletšo godimo ga hektare, eupša FELA ge molemi a na le tsebo ye e tsenelelagoo ya go kgetha dibjalo tše di lebanego; le gona FELA ge molemi a na le botsebi bja taolo le ge e le nako ya go hlokomela dibjalo ka tshwanelo. Ntla ye bohlokwa ke go itokiše gabotse le go lemoga dinyakwa tša taolo tše di oketšegago ge o diriša mokgwa wo wa bolemi wo o nyakago šedi ye e tseneletšego (*intensive farming system*).

Methodo

Berry, S.D., Dana, P., Spaull, V.W. and Cadet, P. 2009. Effect of intercropping on nematodes in two small-scale sugarcane farming systems in South Africa. *Nematoptica* 39:11-33.

Mthembu, B., Everson, T.M. & Everson, C.S. 2018. Intercropping maize (*Zea mays L.*) with lablab (*Lablab purpureus L.*) for sustainable fodder production and quality in smallholder rural farming systems in South Africa. *Agroecology and Sustainable Food Systems* Vol.42.2:362-382.

**Athikele e e kwadilwe ke Jenny Mathews,
mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape,
o ka romela emeile go jenjonmat@gmail.com.**

Sonoplomo le Leotša la Babala – bobedi bja tšona bo tlo tšweletša puno ye e fokolago.

TIRIŠANO YE E TSHEPEGAGO

Tirišano ya Sentral-Suid Co-operative Ltd (SSK) e rekiša mehutahuta ya dinyakwa tša temo le gona e hlagiša ditirelo mafelong a Kapa-Bodikela, Kapa-Borwa le Kapa-Bohlabela. Ofisikolo ya tirišano ye e theilwe go la Swellendam mme mokgatlo wo o dutše o direla maloko a wona lebakeng la mengwaga ye 87 ye e fetilego.

Malebiša a SSK ke go kgonthiša tetlego le kgotlelo ya mokgatlo wo le maloko a wona ka go tiisa tšwelopele le pharologano, mola o leka go lota boemotia setšhabeng seo o se direlago. Se se phethwa ka go fokotša ditshenyegelo malebana le dinyakwapšalo, ka go swara phahlo ya

mehutahuta, ka go tšweletša ditirelo tša boleng bja godimo, le ka go thuša maloko a wona go bapatša ditšweletšwa tša ona.

Go tloga ka ngwaga wa 2006 SSK e dirišana ka mafolofolo mererong ya go matlafatša balemi tikologong yeo e hlagišago ditirelo go yona. Tirišano ye e hlotšwe ka baka la phišego ya SSK ya go kgatha tema phethagatšong ya phetolo ya temo mo Afrika-Borwa.

Malebiša a merero ya mohuta wo ke go theela balemi ba ba hlabologago dipolasa tša bolemelakgwebo tše di swarelelagoo, moo balemi ba tlogo matlafatšwa gore ba fetoge balemelakgwebo ka bottlalo. Merero ye gape e nyaka go tiisa setšo sa bolemi sa botsebakgwe-

bo le boineelo. Go phethagatša malebiša a go bohlokwa gore balemi ba thušwe ka tšelete ka mo go lekanego gore ba lefele dinyakwapšalo tša bona ka noši, le go bopela ba malapa a bona boemo bjo bobotse bja bophelo.

Dintla tše bohlokwahlkwa tše di hlaotšwego ke ba SSA tše di kgonthišago katlego ya merero ya mohuta wo o boletšwego, ke thušo ye e lekanego ya tšelete le mananeo a boeletši a a sa kgaotšego, le ge e ka ba thušo mabapi le taolo ye e atlegilego ya krediti le tshepedišo. Go ya ka Modulasetulo wa SSK, Dirk van Papendorp, dintla tše di latelago di bohlokwa go fetiša malebana le katlego ya balemi ba ba hlabologago:

Maloko a Suurbraak Grain Farmers Co-operative Ltd a na le moeletši wa bona. Go tšwa go la ngele:
Alan Jeftha, Chris Louw, Dirkie Willemse, Dirk van Papendorp le Wilmar Adams.

Go tšwa go la nnele: Wilmar Adams, Dirkie Willemse, Chris Louw le Alan Jeftha.

- Kgonego ya go diriša nagatemego ye e lekanego.
- Phišego ya bolemi le tšohle tše di sepelela-nago le bjona.
- Peakanyo ya polasa ka bottalo (*holistic farm planning*) ka go nepiša boleminepagalo (*precision farming*) go kgonthiša bokgoni le maatla a go phadišana.
- Taolo ya letlotlo le peakanyo ya tekanyetšo go šitiša taolompe ya tšhelete.
- Boeletši bjo bo nepišago malebiša a a bei-lwego go kgonthiša tšweletšo ye botse ye e kgonegago ya ditšweletšwa tša temo.

Go phethagatša dintilha tše bohlokwa tše di boletšwego ka godimo le go nolofatša boleloko bja SSK, go theilwe Sekhwama sa Thušo ya Maloko. Ba ba nyakago go ba maloko ba kgopela dišere (dikabelo) tše 4 000 mokgatlong wa SSK tša mohola wa palomoka ya R4 000. Leloko le adingwa tšhelete ye ntle le go lefišwa tswalo le gona ka go se beelwe letšatšikgwedi la pušetšo.

Ponase ya leloko ye e hlowlago ke dišere tše e dirišwa go lefa sekoloto sa lona go fihlela ge kadi-mo e bušeditšwe ka bottalo. Morago ga fao maloko a amogela diponase tša ona go ya ka tshepelo ye e tiwaetšwego ya kgwebo. Go feta fao leloko le lengwe le le lengwe leo le abetšwego dišere le fiwa krediti ye e itšego ye e karantiwago ke dišere tša lona mokgatlong wa SSK.

Lenaneo la boeletši le le dirišwago le akaretša thušo malebana le maano a tšweletšo,

ditekanyetšo tša peakanyo ya naga, ditekanyetšo mabapi le tlhokomelo ya dibjalo, le maano a a amago tikologo. Badiredi ba ba ineetšego ba SSK, e lego Batsebamobu, Boraekonomi ba Temo le Balaodi ba Krediti, ba phetha tekolo le tekanyetšo ka go se kgaotše. Leano la tšweletšo le šupa ditiro tše di swanetšego go phethwa lebakeng le le itšego; malebiša a ditiro tše; le ge e ka ba dišupo tša phethagatšo tše di dirišwago go lekola le go lekanyetša tšwelopele gore ditlhaelō le dibaka di kgone go lemogwa ka nako.

- Tekanyetšo ya peakanyo ya naga e hlaloša ditshenyegelo malebana le go lokišetša tšweletšo ya dibjalo, mme e ka thuša molemi yo a hlabologago go hlokomela dibjalo tša gagwe ngwageng wohle go ya ka tekanyetšo ya ka mehla ya ditshenyegelo tša tšweletšo.
- Tekanyetšo ya ngwaga ya dibjalo e bontšha ditshenyegelo tšohle tše di akanywago go phethagatša tšweletšo ya dibjalo ngwaga ka bottalo.
- Leano la tikologo le šupa tsela malebana le palomoka ya naga ye e ka dirišwago, nepo e le go šitiša tirišo ye e fetišago.

Mokgatlo wa SSK o dirišana le ba bangwe ka mafolofolo mererong ye e latelago ya phetolo tikologong ya wona:

- Tirišano ya Suurbraak Grain Farmers Co-operative Ltd e theilwe ka 2011 mme gonabjale e šoma dihuktare tše 700 tša mabele a selemo.

• Tirišano ya Slangrivier Saambou Boere Co-operative Ltd e theilwe ka 2012 seleteng sa Heidelberg. Gonabjale go šongwa dihuktare tše e ka bago tše 172 tša mabele a selemo.

• Tirišano ya Olieboomskraal Co-operative Ltd e theilwe ka 2015 seleteng sa Heidelberg mme e šoma dihuktare tše 232 tša mabele a selemo. Balemi ba bangwe ba mmalwa ba ba hlabologago bao ba tšweletšago mabele le motšoko, le ge e le barui ba dikromo, ke baholwa ba mananeo a boeletši a setšhaba gonabjale. Palo ya maloko a SSK ao pele e bego e le balahlegelwa, e goletše godimo go tloga go 1% ka 2013 go ya go 6% ka 2017.

Dinepo tše di beetšwego merero ye di akaretša ya gore balemi ba fiwe sebaka sa go kokotletša kapetlele ye e lekanego lebakeng la mengwaga ye mehlano moo ba thušwago ka tšhelete, gore morago ga fao ba kgone go ikemela. Van Papendorp o holofela gore mmotlolwa SSK wa go matlafatša balemi ka bosele, eupša ka mokgwa wo o swarelelagoo, o tla thuša go phethagatša phetolo ya temo ka katlego mo Afrika-Borwa.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Annelie van Wyk, Molaodimogolo, Papatšo le Khominikheišene, SSK. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go Annelie.vanWyk@ssk.co.za.

MABELE A MAREGA: Sehla se sefsa se tseleng

Marega a tseleng ka fao re emetše mathomo a sehla se sefsa sa mabele a marega. Bohle re etše kakanyo ya maemo a boso a sehleng se sefsa hloko.

Bontši bja mabele a marega mo Afrika-Borwa a tšweletšwa Kapa-Bodikela, go akaretša le korong, kanola le bali. Profense ye e ile ya hlagelwa ke maemo a mabe go fetiša malebana le tšweletšo ya dibjalo tše ngwaga wo o fetilego. Komelelo ye e bego e dutše sehleng sohle e ile ya thatafatša tšweletšo ya dibjalo profenseng ye kudu, seo se fokodištšego palomoka ya tšweletšo ya diphahlo tše (*commodities*) tikologong yeo.

Sehla se sefsa

Go ya ka Komiti ya Tekanyetšo ya Dipuno (*Crop Estimates Committee (CEC)*), dikakanyo malebana le naga ye e tlogo bjålwa mabele a marega sehleng se, di a papafapana. Pego ya CEC e bontšha gore lefelo le le tlogo bjålwa korong le ka fihlela dihektare tše 500 500, e lego tlhatlого ya 1,8% ge le bapišwa le lefelo leo le bego le bjetšwe korong sehleng se se fetilego.

Maemo a tšweletšo ya korong, kudu tikologong ya Kapa-Bodikela, a be a le boima go fetiša sehleng sa 2017/2018 ka baka la tahlego ye kgolo ye e hlotšwego ke komelelo. Go letetšwe gore pšalo ya korong e ka hlatloga ganyane profenseng ya Freistata ka ge lefelo le le bjetšwego sehleng sa go feta le tlo katološwa ka dihektare tše 15 000. Lefelo le le tlogo bjålwa korong Kapa-Bodikela le bontšha theogo ye nnyane ge le bapišwa le leo le bjetšwego sehleng se se fetilego.

Diphetho malebana le kanola le bali di a fapania. Tše di amago kanola di bontšha gore tetelo ke gore lefelo leo le tlogo bjålwa kanola le fetwa ke la sehleng sa 2017/2018. Palomoka ya lefelo leo

Korong ye botse.

gore lefelo dihektare tše 78 500, mola lefelo le le bego le bjetšwe kanola sehleng se se fetilego e be e le dihektare tše 84 000. Lefelo leo le tlogo bjålwa bali sehleng se se tlago, go letetšwe gore le tlo feta la sehleng se se fetilego ganyane. Se se begilwe pegong ya maikešetšo a go bjala ya CEC, ye e bontšhago gore lefelo leo le tlogo bjålwa bali le ka fihlela dihektare tše 95 700 sehleng se.

Seo se ka letelwago

Dithekišo tše phahlo ya go swana le korong mmarakeng wa gae, di laolwa kudu ke dithekišo tše mebarakeng ya ditšhabatšaba. Ka fao, go

fapafapana ga tšweletšo ya korong mo Afrika-Borwa ga go ame dithekišo tše gae go fetiša. Mmarakeng korong gantši e bapatšwa ka thekišo ye e lego kgauswi le thekišotekanelo ya thekontle (*import parity price*) ka ge Afrika-Borwa e le morekantlefela (*net importer*) wa korong. Go bohlokwa go kwešiša dikgopolo tše pedi tše go kgona go kwešiša papatšo bokaone.

Morekantlefela: Se se šupa gore palomoka ya korong ye e tšweletšwago mo Afrika-Borwa e hlaela palomoka ye e dirišwago mo gae. Go feta fao go ra gore Afrika-Borwa e swanetše go reka korong ka ntle go tlaleletša nyako ya mo gae. Ka fao dithekišo tše korong gantši di bapatšwa kgauswi le thekišotekanelo ya thekontle.

Thekišotekanelo ya thekontle: Lereo le le šupa theko yeo naga e tlo e lefago ge e reka korong nageng ya ka ntle. Ka ge Afrika-Borwa e le morekantlefela wa korong, naga ya rena e reka korong ka ntle gantšintši. Ka fao bareki ba ka kgetha go reka korong ye e tšweletšwego mo gae goba ye e rekilwego dinageng tše ka ntle. Korong ye e rekwago ka ntle e nyakega ka mehla, ka fao theko ya korong ya mo gae e batamelane kudu le thekišotekanelo ya thekontle.

Ka fao maemo a mebarakeng ya ditšhabatšaba a ama dithekišo mebarakeng ya gae go feta ka moo maemo a tšweletšo mo gae a amago dithekišo tše mo gae. Ka lebaka le dithekišo tše mebarakeng ya ditšhabatšaba di swanetše go bewa leihlo go phetha tshepeloye e kgonegago ya dithekišo mo gae.

Taodišwana ye e ngwadilwe ke Luan van der Walt, Raekonomi wa Temo: Grain SA. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imelle go luan@grainsa.co.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

*Develop a passion for learning.
If you do, you will never cease to grow.*

~ Anthony J. D'Angelo

Lekola dibjalo tša gago dikgweding tša June le Julae

Go akanywa gore lefelo le le tlogo bja-lwa korong nageng ya rena lenyaga le tlo feta la sehla se se fetilego ganyane. Dipalo di bontšha katološo ya go tloga go di-hektare tše 491 000 tše di bjetšwego ka nnete sehleng se se fetilego, go ya go dihekture tše e ka bago tše 500 200 sehleng se se tlago (puno ya setšhaba sehleng se se fetilego e be e le ditone tše 1,524 milione, e lego palogare ya ditone tše 3,1/hektare).

Palogare ya nnete ya dipuno e fapana go ya ka diprofense – 1,8 tone/hektare profenseng ya Kapa-Bodikela; 8,2 tone/hektare profenseng ya Kapa-Leboa, e lego palogare ye e akaretšago le dipuno tše di tšweletšwego lefelong le legolo le le nošetšwago ka tikologigare; le 4,1 tone/hektare profenseng ya Freistata, moo korong e tšweletšwego mašemong a a sa nošetšwego le ge e le mašemong ao a nošetšwago ka tikologi.

Ka nako ya go ngwalwa ga taodišwana ye, thekišo ya korong ye e bego e tlo išwa mabolokelong ka Mei 2018 e be e eme go R3 825/tone, mme go bonala o ka re e tlo namelela go ya pele. Go ya ka thekišo ye e boletšwego ka godimo, mohola wa puno ya korong ya ditone tše 1,55 milione ye e akanywago, e tlo ba R5,931 bilionne.

Maemo a tšweletšo a molemi yo mongwe le yo mongwe a a fapana, ge eba o tšweletša korong mašemong a a nošetšwago goba mašemong ao a sa nošetšwego. Puno ye e kgonegago e fapana go ya ka diprofense, eupša ešitago le ge puno e le 1,8 tone/hektare, mohola e ka ba R7 000/hektare mme se se swanetše go laolwa le go šireletšwa.

Ge a se no fetša go bjala molemi o swanetše go thoma go hlola mašemo a gagwe ka go se kgaotše go lemoga mengwang, disenyi le malwetši ao a ka bago gona le go kgonthiša gore punotebanywa e a phethagatšwa.

Dipaka tša pšalo

Matšatšikgredi a pšalo ao a eletšwago male-bana le dikalthiba tše korong ya marega

mašemong a a sa nošetšwego, ke go tloga 7 Mei (go akaretša le dikgwedi tše June le Julae) kar-long ya Leboa-Bodikela bja Freistata, go fihla ka 7 Setemere mafelong a Freistata-Bohlabela, ge e le khalthiba ye e bjalgwago moragonyana. Mafelong ao go nošetšwago, korong e bjalgwa kudu ka June le Julae. Profenseng ya Kapa-Bodikela mašemo ao a sa nošetšwego a swanetše go bjalgwa kgwedding ya Mei.

Molemi yo mongwe le yo mongwe o tla dula a lekola korong ya gagwe go tloga ka letšatši la kgonthe leo a bjetšego ka lona, seo se tla fapanago kudu go tloga lefelong go ya go le lengwe. Dikgweding tše June le Julae korong e tla ba e hlogile e le dikgatong tše mathomo tše lephelo la yona. Go bohlokwa go fetiša go lemoga tšwelelo ya medukutu (*secondary roots*) ka ge se se tlo ama puno ya mafelelo go fetiša.

Go lekola dibjalo

Tekolo ya mašemo e ama tlhahlobo ya dibjalo ka tekanelo go lekanya tšwelelo, tšwelopele le kokotlelo ya disenyi dife le dife tše di ka amago boitekanelo bja dibjalo le ge e le puno ya gago ya mafelelo. Disenyi tše di umakwago di akaretša dikhunkhwane, mengwang le malwetši afe le afe ao a ka huetšago dibjalo ka mokgwa wo mobe.

Go kgona go lekanyetša phetogo efe le efe maemong a a dutšego mašemong a gago, go bohlokwa go ba le tsebo ya payolotši ya disenyi le go phafogela disenyi tše di ipontšhago tikologong ya gago ya tšweletšo. Tekolo ka tekanelo e šitiša tirišo ye e sa nyakegego ya dibolayasenyi le ge e le ditshenyegelo tše lefela ge sesenyi se se sa ba sa fihlela maemo ao a šupago tshenyegyo ya puno, ka fao le phokotšego ya palomoka ya ditseno. Go bohlokwa go fetiša go kgetha le go bjala dikalthiba tše di Iwantshago dintadimela tše korong (*Russian Wheat aphids*) le mehuta ya go papafapana ya ruse ya go swana le ruse ya mogwang, ruse ya thito, le ruse ya mothalo, go ya ka maemo a gago a tšweletšwa.

Mengwang ye e tšwelelago mašemong e ka senya dibjalwana tše nanana kudu mme o swanetše go rerišana le morekiši wa gago wa dikhemikhale yo a ka go eletšago ka tirišo ye e nepagetšego ya khemikhale le gona e sa turego go fetiša kgatong ye e lebanego ya lephelo la dibjalo. Lebelela dibjalo tše gago letšatši le letšatši mme o phethe tekolo ka bottalo gatee ka beke. Go feta fao o ka lekanya ge eba maano a gago a taolo nneteng a a kgontšha goba a hlola mathata.

Dintilha tše di šupago tsela

Diriša sekwere sa tshipi (metara x metara) go lekanya mengwang ye e melago lefelong la metarasekwere. Swara thipa lemekotlana ya go bea dišupo. Sepela ka manyokenyoke tšhemong yohle o lekanye mengwang, disenyi le malwetši ka go tsenelela. Ela hloko o lekodiše ka šedi ka moo go kgonegago go lemoga ka bottalo tše di diregago dikgatong tše go papafapana tše lephelo la dibjalo. Ge go na le tlhaselo ya dikhunkhwane, go bohlokwa go phetha tekanyetšo ya palo ya tšona mgwanyeng o tee wa sebjalo. Go lemoga malwetši, šetša dibjalo tše di bontšhago dika tše go hlaela bottelele (tše kgopana) (*stunting*), mabadi, phetogo ya mmala, tshehlafalo (*yellowing*), goba go hwa e sa le ka pela.

Go feta fao molemi a ka lekola bokgoni bja len-neo la tirišo ya monontša lephelong la dibjalo ka go šetša mmala wa tšona, kgato ya lephelo, le tšwelelo ya medukutu. Moragonyana a ka ela popego ya dibjalo (*stooling*) hloko le ka moo se se amanago le kemo ya nnete ya dibjalo tše di hlogilego.

Kakaretšo

Tekolo ye e tsenelelago ya dibjalo tše gago e ka go kgontšha go phethagatša punotebanywa ye e kgonegago ka go go lemoša mathata afe le afe a disenyi a a ka bago gona gore o a fediše ka nako.

Taodišwana ye e ngwadilwé ke molemi yo a rotšego modiro.

PAPATŠO

– gopola ka mokgwa wo mongwe

Na o lema ka baka lang? Karabo ya molaleng e ka ba “go gola tšelete”. Na o ka gola tšelete ka bolemi ka mokgwa ofe? Ka go tšweletšwa setšweletšwa goba ditšweletšwa tše di nyakegago – ke go re batho ba nyaka ditšweletšwa tše (nyako) – le gona tše o ka di rekišago (mmaraka) go hlola poelo; poelo gale ke Ditseno moo go tlošwago Ditshenyegelo.

Go hlola poelo o swanetše go laola kgwebo ya gago ka tshwanelo – bolaodi bo akaretša go beakanya, go rulaganya, go diriša le go laola. Kgwebotemo e akaretša dintlhā tše mmalwa tše di swanetšego go laolwa ka tshwanelo. Dintlhā tše ke tšweletšo, papatšo, letlotlo, bathwalwa, theko, matlotlo le phahlo, tshepedišo, phedišano le setšhaba (*public relations*), le ge e le dintlhā tše kakaretšo.

Mo go dintlhā tše tše bohllokwa go fetiša ke taolo ya tšweletšo, taolo ya papatšo, le taolo ya letlotlo. Dintlhā tše di šetšego di thekga tše tharo tše. Le ge go le bjalo, ge o nyaka go ba molemi wa kgonthe go bohllokwa gore o laole dintlhā tšohle ka tshwanelo.

Mo Afrika-Borwa re lemogile gore balemi ba rena ba sa nepiša tšweletšo mme ba hlokomołoga papatšo, kudu balemi ba ba sa thomago. Ka tlhokomołoga re ra gore re sa tšwela pele go bapatša ka molao (*formal way*), ke go re bontši ba iša ditšweletšwa mebarakeng ya semolao.

Mebaraka ya semolao e hlamilwe le gona e laolwa ka kwano ye e itšego ye ka tlwaelo e akaretšago motho wa boraro (*third party*), yo a letetšego go lefša tefo ya papatšo, go swana le tshwaetšo (morrokotšo).

Go ya ka kwano ye e amago mebaraka ya semolao o swanetše go iša dipuno tše gago

Mmaraka wo o sego wa tlwaelo o šupa gore wena o bapatša ditšweletšwa tše gago ka noši ntle le go diriša motho wa boraro le ge e le mokgwa ofe le ofe wa semolao wa go bapatša.

mebolokeleng ya dikgwebo tše temo (*agricultural businesses*), merogo ya gago mebarakeng ya ditšweletšwa tše tala, diruiwa tše gago difantising goba dilagapaleng, bjalogbalo.

Rena balemi ba banyane le bao ba sa thomago kgwebotemo, re swanetše go elelwa gore mebaraka ya semolao e nyaka ditšweletšwa tše boleng bjo bobotse go fetiša, tše ka tlwaelo di swanetšego go išwa ka bontši le gona ka go se kgaotše, letšatši le letšatši goba beke le beke. Se se šitiša molemi yo monyane le/goba yo a sa thomago. Ka fao, gantši re kwa go bolelwa gore balemi ba rena ba swere bothata go tsena mebaraka ye mme ba kgopela thušo go mmušo.

Go na le mekgwa ye mengwe ya go bapatša ditšweletšwa tše gago – ge o dumela go tsena fase! Mo re bolela kudu ka mmaraka wo o sego wa tlwaelo (*informal market*). Wo ke mmaraka wo bohllokwa wo o ka dirišwago ka katlego ye kgolo ge o dumela go šoma ka maatlha.

Mmaraka wo o sego wa tlwaelo o šupa gore wena o bapatša ditšweletšwa tše gago ka noši ntle le go diriša motho wa boraro le ge e le mokgwa ofe le ofe wa semolao wa go bapatša. Mebaraka ye e sego ya tlwaelo e hwetšwa kudu mafelong a metsesetoropo ye e lego tikologong ya ditoropo le metsemegolo yohle. Wo ke mmaraka wo bohllokwa wo o golelago pele ka baka la toropofalo le kokotlelo ya batho. Mme se lebale gore batho ba swanetše go ja – dijо ke senyakwa sa motheo sa motho. Ngwageng wa 1950 tekanyo ya 40% ya baagi ba Afrika-Borwa ba be ba dula ditoropong mola 60%

ba be ba dula tikologong ya ditoropo. Ka 2004 tekanyo ya 60% ya baagi ba be ba dutše mafelong a ditoropo mme gonabjale sephesente se ke 65%. Dikakanayo di bontšha gore ka ngwaga wa 2030 tekanyo ya 71% ya baagi ba tlo ba ba dula ditoropong. Ka 1960 palomoka ya baagi ba Afrika-Borwa e be e le 17,4 milione mme lehono palomoka ke 56 milione.

Toropofalo e hlolwa ke maemo a a fokolago a ekonomi mafelong a kgojana le ditoropo, kudu ka baka la tlhelo ya mošomo. Bontši bja batho bo hudugela ditoropong ka kholofelo ya gore mošomo o tla ba gona felong fao. Lebaka le lengwe leo le hlolleletšago batho go hudugela ditoropong ke go hwetšagalga ga dikolo tše kaone.

Ge re lebelela mmaraka wo o sego wa tlwaelo re lemoga gore go na le nyako ye kgolo ya dipudi le ge e le dikgomo ka baka la mekgwa ya setšo. Mo Afrika-Borwa dipudi di hlaela kudu mme ngwaga le ngwaga dipudi tše e ka bago tše 300 000 di rekwa dinageng tše di neanago mellwane le rena. O reng o sa nyakišiše mmaraka wo?

Nama ya diruiwa le dikgogo, mae le merogo yohle e nyakega kudu mmarakeng wo o sego wa tlwaelo. Re dula re bona batho ba rekiša merogo ye mefsa le ditšweletšwa tše dingwe hleng le ditselela le ba bangwe bao ba apeago dijо le go di rekiša (mafela, nama ye e bešitšwego, sešeba). Na afa o kile wa akanya go išetša batsebakgwebo ba ditšweletšwa tše ba di hlokago? Ešitago le go aga lefelo la gago la go rekiša ditšweletšwa tše gago ge go kgonega?

Ge o le motšweletšalehea akanya go rekiša mafela a mafsa. O ka gola tšelete ye botse ka mokgwa wo. Akanya go oketša mohola (*adding value*) – phuthela lehea diphuthaneng tše nnyane o le rekiša mmarakeng wo e sego wa tlwaelo moo batho ba ba ruilego dikgogo di se kae ba rekago gona. Goba rekiša bupi bja lehea.

Pejana re boleše gore mebaraka ya semolao e nyaka ditšweletšwa tše boleng bja godimo, bokaakang bjo bo beilwego le tlišo ye e sa kgaotšego. Mebaraka ye e sego ya tlwaelo ga e gatelele dintlhā tše go swana le mebaraka ya semolao, le ge boleng bjo bobotse le khwetšagalga ye e phegelelagoo gantši e tiiša thekišo le ge e ka ba go e hlatiša.

Molaetša wa rena: Gopola sefsa ka papatšo, akanya ka bohlale, humana tsebišo, nyakišiše mekgwa ye mengwe ya go bapatša ditšweletšwa tše gago, mme mohlamongwe nyakišiše tšweletšo ya ditšweletšwa tše dingwe. O swanetše go ikgolela tsela, ga go na yo a tlogo go direla seo.

Taodiswana ye e ngwadilwe ke Marius Greyling, yo mongwe yo a ngwalelago Pula Imvula. Ge o nyaka tsebišo ya go feta ye, romela imeile go mariusg@mrgacc.co.za.

Diriša MAŠALEDI A LEHEA le dikoketšo tše di lebanego marega

Thekiso ya gonabjale ya lehea le lesehla lenaneng la Safex la dithekiso tsa ka moso tsa June 2018 (spot price) ke ye e ka bago R2 120/tone. Thekiso ye e fetwa ganya-ne ke ya June 2008, ye e bego e le R2 203/tone. Se se tloga se gakgamatsa ge o lemoga gore e be e le mengwaga ye lesome ye e fetilego.

Ge re bapiša mohola (thekiso) wa sonoplomo re bona e le R4 620/tone gonabjale, mola ka 2008 e be e le R5 316/tone; wa dinawasoya ke R4 465/tone gonabjale, mola ka 2008 e be e le R4 702/tone. Thekiso ya lehea le lesehla e gomile sehloeng sa R3 635/tone ka Mei 2016. Maemong a, dikgwebo-temo di se kae fela tše di okeditšego mohola (*added value*) di kgonne go hlola poelo. Koketšamohola e phethilwe ka go diriša lehea bjalo ka setswakisego-lo sa furu go rua diruiwa tsa maphego (go akaretsha le tšweletšo ya dikgogokgadika le dikgogo tsa go beela), go tšweletša dimaswi, le go thea mafelo a go nontšha dikgomo (*beef feedlots*).

Phapano gare ga thekiso ya mabele a magolo (*main grains*) le thekiso ya nama ya kgomo (*fresh beef chuck*) e molaleng ge re lemoga gore thekiso ya nama ye e hlatlogile go tloga go R43/kg ka June 2008 go ya go R88/kg ka Matšhe 2018. Lebakeng la mengwaga ye lesome dithekiso tsa nama ka kakaretšo di pedifetše mola tsa mabele a magolo di dutše felo gotee goba di boetše fase. Dithekišo tsa nama tsa gonabjale le tsa ka moso di dula di sa šute mo lebakeng le ka ge bajt ba bantši ba swere bothata go lefela (reka) nama mabenkeleng.

Ge re lebelela theogo ya ranta le tlhatlogo ye kgolo ya ditshenyegelo malebana le dithamo le ditshenyegelothwi tsa tšweletšo lebakeng la mengwaga ye lesome ye e fetilego, re makatšwa ke go bona batšweletšamabele ba ba sa kgotlelelagoo. Bolemi bjo bo kgontšhago go ya ka kgonego ya tšweletšo ya mabele tikologong ya gago, moo go dirišwago mašaledi a lehea ao a tlogetšwego lebakeng la puno, go sepelelana le thuo ye e bonagalago ya diruiwa, e ka ba motheo wa kgotlelelo le katlego.

Mašaledi a lehea bjalo ka mohuta wa furu ya marega

Mašaledi a lehea a dirišitšwe bjalo ka furu go tloga kgale go leša dikgomo le dinku marega. Mokgwa

“Molemi o swanetše go dula a lekola diruiwa go lemoga ge maemo a tšona a boela morago le ge go ka ba tahlego ya boima.

Tirišo ya mašaledi a lehea ao a tlogetšwego lebakeng la puno, go sepelelana le thuo ye e bonagalago ya diruiwa, e ka ba motheo wa kgotlelelo le katlego. Seswantšho: Johan Kriel

Dikgomo di ja mašaledi a lehea. Seswantšho: Johan Kriel

Sehlopha sa morulaganyo

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MORULAGANYIMO GOLO

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

**MORULAGANYI
PHATLALATŠO**

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

TLHAMO, THULAGANYO LE KGATIŠO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

**PULA IMVULA E HWETŠAGALA
KA MALEME A A LATELAGO:**

Sesotho sa Leboa,
Seafrikanse, Setswana, Sesotho,
Seisimane, Sezulu le Sethosa.

**Lenaneotlhabollo la
Balemi la Grain SA**

BALOMAGANYI BA TLHABOLLO
Johan Kriel
Freistata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatsa Nyambose

Jerry Mthombothi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Emelda Mogane

Jurie Mentz
Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht
KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier
Kapa-Bohlabela (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel
Kapa-Bodikela (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlyanyane

Sinelizwi Fakade
Mthatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

**Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.**

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

Diriša mašaledi a lehea le dikoketšo tše di lebanego marega

wo o dirišitšwe ke mašika a mmalwa mo Afrika-Borwa le ge e ka ba balemi ba bagolo le ba banyane lefaseng ka bophara. Mašaledi a dinawasoya le ona a ka dirišwa bjalo ka mothopo wa furu go sepelelana le mašaledi a lehea go leša dinku le magoro (*class-es*) a a papafapanego a dikgomo marega.

Le ge mašaledi a dibjalo e le mothopo wa furu wo o ka dirišwago, palo ya nnete ya ditone tše di ka lewago ke diruiwa tša magoro a a papafapanego, e laolwa ke dintlha tše dingwe. Moo lehea le tšweletšwago go ya ka mokgwa wa temopabalelo, molemi o swanetše go lekanyetša dintlha tše: kognego ya gore diruiwa tše de dumelwago go fula tšhemong ge mmu o le monola go feta tekanyo (*above field moisture capacity*) di ka kgohlaganya mmu; le bokaakang bja mašaledi a a swanetšego go šala tšhemong go kaonafatša khupetšo ya mmu le go tšwetša pele malebiša a go tiša monono lenaneong la temopabalelo.

Tirišo ya mašaledi a lehea

Ka kakaretšo re ka re bokaakang bja mašaledi a lehea ao a šalago tšhemong bo lekana le puno ye e tšweletšwago. Mehlala: ge puno ya gago ya lehea e le 2,5 tone/hektare, go ra gore mašaledi a a tlogelwago tšhemong ao a ka dirišwago bjalo ka furu marega, e ka ba 2,5 tone/hektare; ge o buna peu ya 4,5 tone/hektare, mašaledi ao a ka dirišwago marega e ka ba 4,5 tone/hektare, bjalo-bjalo. Mašemong ao a sa nošetšwego palo ye e ka ba 8 tone/hektare go ya go 10 tone/hektare, mola mašemong a a nošetšwago ka tikologi puno e ka fihlela 16 tone/hektare. Ka fao go pepeneneng gore go na le mothopo wo mogologolo wa furu wo dinku goba dikgomo di ka o dirišago ka kgontšho marega.

Mašaledi a akaretša dithoro tše di šetšego mafeleng, dithoro tše di pšhatlilwego ke sefodi tša wela fase, megwang, mekgokgothi le mahlaka. Diritše di šalago di laolwa ke mokgwa wa go folo le bogodimo bja sesegi (*cutter bar*) sa sefodi. Go šilaganywa goba go kgeretylanya ga mašaledi go laolwa ke ka moo sefodi se beakantšwego ka gona. Bokaakang le boleng bja mašaledi bo tla fapano go tloga polaseng go ya go ye nngwe.

Tekong ye e phethilwego lefelong la Dundee Research Station lebakeng la mengwaga ye meraro go ile gwa beakanywa mašaledi a lehea a 7,4 tone/hektare, ao a bego a akaretša dithoro (0,2 tone/hektare), mekgokgothi (1,47 tone/hektare), megwang (3,17 tone/hektare) le mahlaka (2,52 tone/hektare). Ditone tše e ka bago tše 4,1 di ile tša lešwa diruiwa lebakeng la dibeke tše di selelago. Molemi o swanetše go dula a lekola diruiwa go lemoga ge maemo a tšona a boela morago le ge go ka ba tahlego ya boima. Go ya ka maemo a nnete a a dutšego le go dumelela tshepelo ya leboo la phulo le mopabalelo le le beakantšwego, lebaka la phulo ya

mašaledi tšhemong e ka ba dibeke tše 4 go ya go tše 5 fela.

Kgomogadi ye kgolo e ja mašaledi a lehea a boima bja 8 kg - 10 kg ka letšatši. Ka fao ka kakaretšo re ka re kgomogadi e tee ye kgolo e ka ja ditone tše 4,5 lebakeng la matšatši a 45 go ya go a 56, goba dikgomogadi tše 100 di ka fula matšatši a 4,5 go ya go a 5,6 lefelong la hektare e tee. Go tla nyakega gore o phethe kakanyo ye e swanelago mohlapa wa gago le legoro la diruiwa tša gago tše o di fudišago mašemong (ge eba ke dithole goba ditshadi tše di amušago). Go bohlokwa kudu gore tšhemo e be ye e ageletšwego gabotse le gore meetse a a lekanego a hwetšagalale gabonolo. Mašaledi a dibjalo a ka tšewa ke phefo goba a ka fihlela gaboina ge maemo a le bošidi go fetiša marega.

Dilatswa tše di oketšwago

Dilatswa (*licks*) tše di rekišwago di ka dirišwa go tiiša boima bja mohlapa wa gago goba go kokotletša le go tšwetša pele diruiwa tše di fudišago mašaledi mašemong. **Dilatswa di bohlokwa go hlohleletša dikgomo go ja mašaledi a lehea le go di fa proteine ye e nyakegago** ye e tšwago methopong ya oreamo le go ye e sego ya oreamo, tlhale, kalasiomo, fosforo, maknisiamo, sebabole, potasiomo, koporo, mankanisi, senke, kobalte (*cobalt*), ayotide, tshipi, seleniamo, le vitamine A. Kgomo ye nngwe le ye nngwe e ka diriša selatswa sa boima bja 375 g go ya go 500 g ka letšatši go ya ka dintlha tšohle tše di amegilego.

Balemi ba ka reka motswako wa motheo wa selatswa mme ba o hlakanya le mašaledi a lehea la bona go ya ka malebiša a a beilwego. Go bohlokwa gore o kgopele keletšo ye e swanelago maemo le dinyakwa tša polasa ya gago go bae-medi ba dikhamphani tše di tšweletšago metswako ye mmalwa ye e papafapanago le gona e nago le boitemogelo bjo bo nyakegago. Taba ye e fetogile saense ye e raranego mme e theilwe godimo ga peakanyo ya gago ye e feletšego ya leboo la phulo le dinyakwa tša taolo ya mohlapa wa gago.

Kakaretšo

Dintlha tše di papafapanego di ka akaretšwa leanong le le kgontšhago go hlagiša furu yeo mohlapa wa gago o ka e jago ngwageng wohle: kakanyo ya zouna ya klimate tikologong ya gago, mehuta ya nagaphulo ye e hwetšagalago, mafullo a a nošetšwago le a a sa nošetšwego ao a dirišwago, le ge e ka ba tekanyetšo ya bokaakang bja mašaledi a lehea le le bunnwego.

Taodjšwana ye e ngwadilwe ke molemi yo a rošego modiro.